

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מתשובות המזכירות המדעית

שאלה: במדור „עברית כהלכה” בדבר” מ-7 בנובמבר מכשירי” פרץ את השימוש במלה „כן” לשם הדגשה ע”ד „אני כן אלך”. „כן אשחק”. אלא שהוא מצמצם את ההכשר ללשון הדיבור בלבד. האם מוצדק צמצום זה? הרי יצחק אבינרי ב„היכל רש”י” (כרך א/ ע’ רסה) מוכיח, שהשימוש הנ”ל נמצא גם אצל רש”י גם אצל ר’ יהודה הלוי, ולשונם של שני אלה בוודאי אינה „לשון דיבור”. – יוסף א/ נתניה.

תשובה: לשון הדיבור לפי טבעה בת סוררה ומורה היא ואינה שומעת בקול מורים ומדקדקים מתקנים. אילו דיברו הכול בלשון התקנית, שהתקנתה היא תפקיד המדקדקים ולפיה חייבים לנהוג סופרים ועיתונאים במאמריהם, תלמידים בחיבוריהם וכיוצא באלה, לא הייתה לנו „לשון דיבור” כלל. כל תופעה לשונית, שזכתה להכשר המדקדקים, פסקה להיות מיוחדת ללשון הדיבור. לשון זו אפשר רק לתאר, ואם הדברים המצויים בה אינם רצויים לי, בן-חורין אני להימנע מן השימוש בהם.

מה שנוגע לשאלתך, הבת נעיינ בשני המקומות, שבהם מצא אבינרי „כן” בשימוש דומה למה שאומרים היום „אני כן אלך”.

במסכת נדרים סד ע”א נאמר במשנה: „רבי אליעזר אומר: פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו (פירש”י: שאומר לו, אילו היית יודע שאומרים על אביך: אוי לו לאב שגדל בן

רשע כזה שהוא פרוץ בנדרים, שכן רשעים דרכן לנדור) וחכמים אוסרין. אמר רבי צדוק: עד שפותחין לו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום, אם כן אין נדרים. ע"כ לשון המשנה. כוונת דבריו של ר' צדוק ברור: אם הנודר עשוי להתחרט על נדרו מפני כבוד אביו ואמו, בוודאי יתחרט, כשיפתחו לו בכבוד הקב"ה, ואם כן, לעולם אין נדרים. רש"י מביע את זאת כך: "אם כן יכולים לפתוח לו בכבוד אביו ואמו, פותחין לו נמי בכבוד המקום, שיכולים לומר לו נמי, שכנגד הקב"ה עושה שנודר, ורשע הוא לשמים". – ביטוי זה של רש"י "אם כן יכולים..." אינו דומה כלל וכלל במובנו לביטוי "אני כן אלך" שלנו, אלא פירושו המתאים לעניין הוא, "אם כן יכולים..." או בפירוט יתר: "אם, כפי הנאמר בראש המשנה, יכולים...". הסברה זו של "כן" פה מתאשרת גם במפרשים האחרים, בתוספות ("כי היכי דשרי לפתוח..."), ברמב"ם ("אם הדבר כן, כבר ידוע שהקב"ה אינו חפץ בשבועות..."), בהגהות הבי"ח ("אם כן שיכולים לפתוח וכו'"), והצירוף "אני כן מרדתי", שאבינרי מייחסו לר' יהודה הלוי, נמצא בשיר "שומרון קול תתן" של ר' שלמה אבן-גבירול (הוצאת ביאליק-רבניצקי, כרך שני, עמ' 223 – על כך העירני מ' מדן). שיר זה בנוי בצורת שיחה בין שומרון ובין ציון. תחילה מתוודה שומרון על עוונותיה, מקוננת על חורבנה ומנחמת את ציון ("אֶהְיֶיךָ"), ש"שנותיה ארכו ולא ארכו שְׁנֵי". תשובתה של ציון-אהליבה פותחת בדברים אלה: "אני כן מרדתי ובאלוף נעורי כְּאֶהְיֶה (= שומרון) בגדתי". אין

ספק, שמלת "כן" פירושה פה "כן", כלומר: "כמו שמרדה
שומרון", כדרך שנאמר מיד אחר-כך "פָּאֶהְלָה".
נמצא אפוא, שאבינרי גילה בשני המקורות הנ"ל פנים
שלא ככוונתם, ועניינה של מלת "כן" בשניהם אינו אלא "כן".
לראות הדגשה ע"ד "אני כן אלך" במשפטים הנדונים אי-
אפשר גם משום שלא באה שום שלילה לפניהם. הרי גלוי
וידוע, כי בשימוש החדש לשם הדגשה תבוא "כן" תמיד
בניגוד למשפט שלילי, כגון: "אל תלך!" – "אני כן אלך!".
על דבריו הנכונים של פרץ "שימוש כן לשם הדגשה אינו
מצוי לא במקרא ולא בספרות התלמודית" נוסיף: ...ואף לא
מצאנוהו לא אצל רש"י ולא אצל רשב"ג.